ÇAĞDAŞ SANATTA SEMBOLIK İŞARETLERIN YÖNTEMLERI VE ESTETIK YAKLAŞIMLARI

Isoqjanova Shaxzoda
Namangan Devlet Teknoloji Üniversitesi "Tasarım" Bölümü Asistanı
shaxzoda.isoqjanova@gmail.com tel: (99897)370-23-33

Anahtar Kelimeler: *ulusal semboller, motifler, tasarım, stilizasyon, sanatsal yorum, estetik değerler, halk uygulamalı sanatı, geleneksel kumaşlar, süsleme sanatı, kültürel miras, çağdaş tasarım*

Bu makalede, ulusal sembol ve motiflerimizin sanatsal yorumu, onların anlam ve içerikleri ile sembolik değerleri incelenmektedir. Ayrıca, sembollerin tasarım alanında kullanılma yöntemleri, çağdaş estetik biçimlerin oluşturulmasındaki rolleri ve geleneksel kumaş süslemelerinde ortaya çıkış özellikleri bilimsel temelde ele alınmaktadır. Makale boyunca sembollerin estetik, kültürel ve felsefi yönleri analiz edilerek, bunların halk uygulamalı sanatlarındaki tarihî kökenleri ve günümüz tasarım süreçlerindeki önemi aydınlatılmaktadır.

Sembol (ramz), iki temel anlama sahiptir. Birinci anlamda, sembol belirli bir nesnenin adından türetilmiş bir tasvirdir; bu tasvir tamamen farklı bir biçim ya da soyut bir kavram olabilir. "Sembol" kavramının ikinci anlamı ise yazılı işarettir — harfler, notalar, rakamlar, matematiksel semboller ve benzeri işaretler bu gruba dâhildir. Sembol ve işaretlerin en önemli işlevi, grafik göstergeler aracılığıyla insanlar arasında anlamlı bir iletişim kurmak, yani anlam aktarımını sağlamaktır.

Tasarımda üslup (stil), nesnel mekân ortamı ve bu ortamı oluşturan unsurların estetik bütünlüğü içinde güzellik ve uyum kazanması, insanın hayal gücü sürecinde maddi ve sanatsal kültürün bir birlik hâlinde görünürlük kazanması olarak tanımlanır. Üslubun temel karakteristiği, onun görece değişmez yapısıdır. Tasarım açısından en önemli unsur, üslubun belirli bir dönemde toplumun estetik normlarıyla sıkı bir şekilde bağlantılı olmasıdır. Tasarımda ortaya çıkan üslup çözümlemeleri genellikle kavramsal (konseptüel) bir nitelik taşır ve tasarımcının yaratıcı yönelimini belirler. Örneğin, high-tech, retro, Memphis gibi akımlar bu duruma örnek gösterilebilir.

Tasarımda üslupsallaştırma (stilizasyon) kavramı, belirli bir üslubun karakteristik özelliklerini ürün tasarımı sürecinde uygulamak anlamına gelir. Bu kavram çoğu zaman styling terimiyle de ifade edilir. Stilizasyon aynı zamanda bir kültürel imgenin görsel açıdan belirgin niteliklerini tasarlanan nesneye aktarma süreci olarak da anlaşılabilir. İnce desenlerin, süslemelerin veya biçimsel öğelerin sadeleştirilmesi ya da karmaşıklaştırılması yoluyla tasarımın genel hedeflerine ulaşmak amaçlanır. Örneğin, "Coca-Cola" markasının logosu oluşturulurken, bu tür biçimsel sadeleştirme ve biçimsel vurgular yoluyla güçlü bir kimlik etkisi yaratılmıştır.

Üslup kategorisi, tasarım felsefesinde önemli bir yere sahip olan arketip kavramı ile de yakından ilişkilidir. Bu iki kavram, birbirini tamamlayan ve tasarım sanatının farklı

yönlerini temsil eden iki ayrı ama bütünleyici boyuttur. Tasarlanan ürünün veya sistemin yapısı, kullanım amacı ve toplumsal bağlamı dikkate alındığında; tasarımın farklı üsluplardan yararlanarak, çeşitli yaşam koşullarında bulunan (kültürel, ekonomik, sosyal vb.) kullanıcıların estetik ve işlevsel beklentilerine cevap verebilmesi gerekir.

Üslup, modaya kıyasla toplumsal ve estetik normlarla daha derin bir ilişki içerisindedir. Bu nedenle moda gibi geçici eğilimlerden farklı olarak, daha istikrarlı ve kalıcı bir karaktere sahiptir. Bir üslup belirli bir sanatçıya, tasarımcıya veya tasarım grubuna atfedildiğinde, bu üslup söz konusu yaratıcı kişiliği tanımlar ve onun ifade biçimini, estetik tercihlerini ve yaratıcı tarzını yansıtır.

Yeni bir üslubun ortaya çıkışı, önceki üslupların tamamen reddedildiği anlamına gelmez. Aksine, yeni üsluplar geçmişin biçimsel ve kavramsal birikimlerinden bazı unsurları özümseyerek, daha önce var olmayan özgün biçimsel ve estetik yapılar ortaya koyar. Böylece tasarım tarihinde süreklilik ve yenilik arasındaki dinamik etkileşim, estetik evrimin temelini oluşturur.

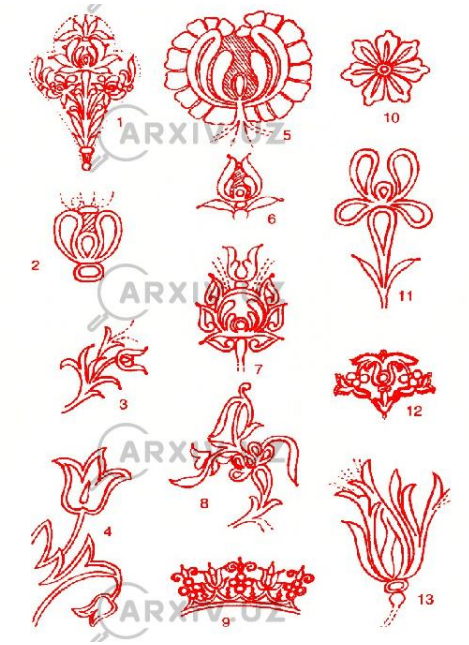

1 Şekil - Nar çiçeği 2 Şekil - Motıv unsuru

2 Nar Çiçeği ve Sembolik Desenlerin Estetik ve Kültürel Yorumu

Resimde gördüğümüz motif unsurunu bir desen öğesi olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü uzun yıllar boyunca kullanılagelen ve sembolik anlam taşıyan bu meyvenin – yani narın – biçimi, geleneksel kumaşlarda özel bir anlam kazanarak yer almıştır. Nar, aileye bereket getiren, iyilik, bolluk ve refahın simgesi olarak kabul edilir. Bu nedenle özellikle Fergana Vadisi'nde nar motifine sıkça rastlanır. Zamanla teknolojinin ve sanat anlayışının gelişmesiyle birlikte, nar çiçeği motifi stilize edilerek farklı biçimlerde işlenmeye devam etmektedir.

Aynı şekilde belirtmek gerekir ki, Özbek nakışlarında (nakş) her desen öğesi belirli bir sembolik anlama sahiptir ve bunların uygulanış yöntemleri de özgündür. Örneğin: Badem motifi – baht ve talihin, rızık ve bereketin simgesidir; Çiçek motifleri – sevgiyi ifade

eder; Yapraklar – baharın gelişini, doğanın yeniden canlanışını sembolize eder; Dallar ve çiçek tomurcukları – refah ve huzurlu yaşamı temsil eder. Ayrıca nakışlarda sıkça rastlanan göz, kuş veya ağaç gibi figürler, halkın gündelik yaşamını ve doğayla olan bağını yansıtır. Tüm bu desenler canlı renklerle işlenerek, halk sanatına özgü bir dinamizm kazandırılmıştır.

3 Şekil - Badem motifi

4 Şekil - Lale motifi

Badem

Badem motifi, Özbek el sanatlarında sıkça kullanılan bir semboldür. Bunun yanı sıra: Kırmızı biber motifi, nazardan ve kötülüklerden koruyucu bir sembol olarak kabul edilir; Zerdaçal (safran) çiçeği, huzur ve uzun ömür anlamına gelir; Elma, sevgi ve aşkın simgesidir; Dal motifi, zenginlik ve refahı temsil eder; Yaprakçıklar, bereket, bahar ve yenilenmenin göstergesidir; Isırık otu (ısırgan) veya isiriq, kötü gözlerden koruyucu bir unsur olarak işlenir; Gül, güzelliğin sembolü olarak kabul edilir.

Lale Motifi

Asırlardır kullanılan lale motifi, derin sembolik anlamlar taşıyan bir başka geleneksel desen unsurudur. Bu motifler, ulusal dokuma sanatında (atlas ve adras kumaşlarında) hâlen varlığını sürdürmektedir. El işçiliği ile dokuma sanatı arasındaki bağ günümüzde de korunmuştur.

Atlas ve adras kumaşlarındaki desenler, bazen bir ağacın formunu, bazen bir nakışın sembolik örneğini veya göz motifini yansıtır. Bu desenlerin her biri, halkın sanat anlayışı, estetik duygusu ve yaşam felsefesini yansıtan özgün kültürel kodlardır.

Sanatın asıl amacı, yüzyıllar boyunca dâhilerin düşüncesinden doğan bu eserlerden ilham alarak, onların kutsal emeklerini sürdürmek ve gelecek nesillerin ruhuna ruh, maneviyatına anlam katmaktır.

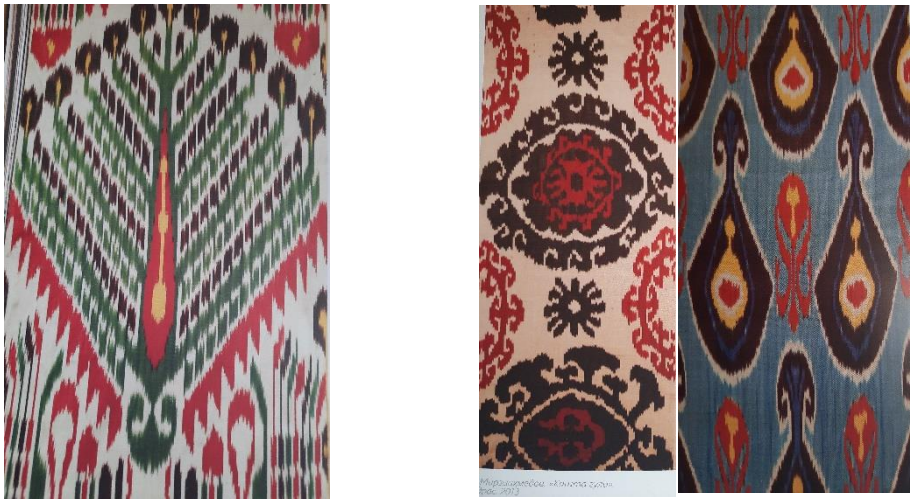

5 resm- Adras kumaşında desenlerin kullanımı

Sonuç olarak, sembol iki temel anlama sahiptir: bir nesnenin adından türetilmiş bir görsel tasvir veya tamamen soyut bir kavram olabilir. Tasarımda üslup (stil), nesnel mekânın ve onun unsurlarının estetik uyumu içinde, insanın hayal gücüyle bütünleşmiş maddi ve sanatsal kültürün bir yansımasıdır. Üslup, toplumsal estetik değerlerle yakından ilişkilidir ve bu nedenle dönemin kültürel ruhunu taşır.

Stilizasyon (üslupsallaştırma) ise, belirli bir üslubun karakteristik unsurlarını tasarım sürecinde kullanmak veya kültürel bir imgenin dikkat çekici öğelerini tasarlanan objeye aktarmak anlamına gelir. Bu yaklaşımla birlikte, tarih boyunca badem, biber, nar, yaprak gibi motifler millî kumaşlarımızda ve nakış sanatında stilize edilerek işlenmiştir.

Günümüzde el sanatları yeniden değer kazanmakta; yapılan araştırmalarda, tasarlanan triko kumaşlardaki sembolik motiflerin fiziksel ve mekanik özellikleri incelenerek verimlilik oranları tespit edilmektedir.

Her tasarımcı, yaratıcı yolculuğunun belirli bir aşamasında, tarihsel ve halk geleneklerinden ilham alır, geçmişin sanatsal kaynaklarına başvurarak yeni biçimler yaratır.

Doğanın gözlemlenmesi sonucunda ortaya çıkan "biber motifi", kadim dönemlerden beri tanınan ve ünlü **"Çust takkeleri"**nde kullanılan bir desendir. Arkeologlara göre bu motif, anne karnındaki embriyonun formunu, yani "yaşamın başlangıcını" simgeler. Bu da gösteriyor ki, kadim dönemin ustaları, basit bir desen aracılığıyla yaşamın özünü ve doğanın mucizesini ifade etmiş, hatta modern teknolojik araçlar olmaksızın insan anatomisinin estetik yansımalarını tasavvur edebilmişlerdir.

KAYNAKÇA:

1.Karimov, A. (2019). Özbek Halk Uygulamalı Süsleme Sanatı ve Onun Sembolik Sistemi. Taşkent: Sanat Yayınları.

2. Rasulova, N. (2020). Ulusal Desen Estetiğinde Sembollerin Yorumu. Namangan Devlet Teknoloji Üniversitesi Akademik Dergisi.

3. Alimova, D. (2018). Tasarımın Temelleri ve Ulusal Değerlerle Uyumu. Taşkent: Yükseköğretim Yayınları.

4. Nuriddinov, B. (2021). Özbek Kumaşlarında Desen ve Sembollerin Sanatsal İfadesi. Fergana: İlm Ziyo Yayınları.

5. Ostonova, M. (2022). "Stilizasyon Sürecinde Ulusal Sembollerin Tasarımdaki Rolü." Modern Tasarım ve Teknolojiler Akademik Dergisi, Sayı 3, ss. 45–52.

6. Güler, A. (2017). Orta Asya Sanatında Motif ve Sembolizm. İstanbul: Kültür Kitabevi.